

Conf. univ. dr. TĂNASE FILIP

Folclorul și începuturile literaturii în vestul Transilvaniei

În Transilvania, valorificarea artistic-literară a creației populare începe odată cu interesul pentru popor și pentru patrimoniul său spiritual, către mijlocul veacului al XIX-lea; elementul folcloric încă a început să pătrundă cu mult înainte în diferitele noastre scrieri literare, cum e cazul Țiganiadei lui I. Budai-Deleanu, pentru ca apoi, prin I. Slavici, G. Coșbuc, L. Rebreanu, I. Agârbiceanu etc., să putem vorbi despre o originalitate distinctă a literaturii noastre, explicată de Ion Breazu prin atitudinea sincer-deschisă a acestor scriitori „față de omul din popor individual sau colectiv“. Tot aici, constată Ion Mușlea, unul dintre cei mai avizați cercetători ai folclorului din Transilvania în studiile sale începând cu cel din 1926, apoi în cele consacrate activității folclorice a reprezentanților Școlii Ardelene, asistăm la manifestarea unui interes pentru folclorul românesc înaintea acțiunii lui Vasile Alecsandri din 1852, când se tipărește culegerea sa. Se cunoaște apoi cazul legendei despre întemeierea Transilvaniei o legendă populară autentică -, ce a fost încorporat în istoriografia slavonă cu caracter pseudo-religios, de unde a ajuns, ulterior, în circulația românească scrisă (ea cuprinde unele elemente de folclor). Tot așa, în Codicele Sturdzan, studiat de Hașdeu în *Cuvinte din bătrâni*, vol. II, se află un fragment dintr-o variantă a unei „rugăciuni de alungare a dracilor din ape“. Avem de-a face, în acest caz, cu o traducere a unui text slavon existent în același codice. După toate probabilitățile, fragmentul a fost copiat înainte de 1583 de către *Popa Grigore din Măhaci*, după cum își fixează Hașdeu concluziile cu privire la el. Nicolae Drăgan a descoperit o variantă completă a „rugăciunii“ amintite de data aceasta într-un text din vestul Transilvaniei, din Bihor fiind o copie mult mai târzie, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Manuscrisul (318 foi), ajuns în posesia lui Nicolae Drăganu datează de la 1750 și cuprinde trei descântece și o seamă de versuri populare aparținătoare altor specii, toate resimțindu-se însă de intervenția modificatoare a autorului sau a celui care le-a notat. Alături de acestea, mai surprindem în același manuscris diferite creații individuale (cum ar fi un fragment dintr-o scenetă comico-satirică în versuri) în care sursa folclorică se evidențiază cu ușurință. Nicolae Drăgan analizează conținutul manuscrisului, insistând asupra aspectului lingvistic al textelor și reproduce în extenso două dintre ele: unul este tocmai acea „Rugăciune“ de alungare a dracilor din ape (nr. 5). Manuscrisul este un „codice fără început și fără sfârșit“ - pe ale cărui foi el descifrează:

„Scris-am eu, Ionu din Surducu... mai, zile, 1783, apoi: „Această carte este a me, Popoviciu Mihaiu, irodiaconu dinu Kuzapu“, ceea ce ușurează fixarea provenienței bihorene a textelor, cu atât mai mult, cu cât în unele versuri este pomenită localitatea Bologa din Bihor acum în județul Cluj. Iată câteva versuri ilustrative: „Iar leliță îm(i) greisă:/-Vai, bădic frățioare, / Du-te de'(n)gă mine în pace, /Că n-am astă dată ce-ț face/ Că la noi în Bologa (s.n.) / Simtu mulți ca dumieta/ De-i mânâncă seceta, /

Tu de nuntă te-ai gătat
La mire nu te-ai cătat.
Nu de asta ne-am gătat
Ne-am gătat de măritat,
C-o venit popa acasă
Să te cunune miresă.
Și în loc de temători
Te-or duce șase feciori.
Și în loc de ștergărași
Ț-or aduce doi gropași
O, moarte, tu ce-ai făcut?
Ai rupt floare de pe rât
Și-ai rupt floarea de secară

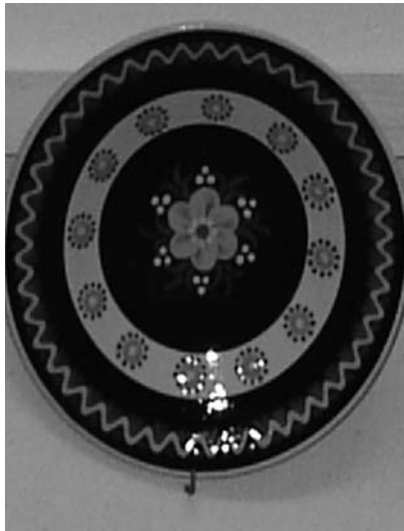
Și-ai dus o fată fecioară.
O, moarte, tu hād cuvânt
Multe faci p-aiest pământ,
De când în sat ai intrat
Mulți tineri ai săcerat,
Nu te doare inima
Când ne faci așa ceva?

*(Infomator Nuța Sas,
54 de ani, Negrești)*

A. 86

O, bunuța me, fătucă,
Unde Ț-ai făcut căsucă?
La capātu' satului,
În fundu' pământului,

Bună ziua am dat, belea am căpătat.

Rău ne-ai putut celui.
 Mult la doftori am îmblat,
 Leacu' nu ți l-am aflat.
 De la Cluj la Satu Mare,
 Nu ți-am aflat vindecare,
 Toți doftorii te-o cătat,
 Nici un leac nu ți-o aflat
 Numa' tri scânduri de brad
 Și pământu' măsurat.
 Țucu-te mama, Nuțucă,
 N-ai murit când ai fost mică
 N-ai murit tu mai demult,
 Să te-ngroape mai afund.
 Ai murit acuma, ia,
 Să te-ngroape deasupra.
 Mândra mamii, tu Nuțucă,
 Cetere ți-s clopotile
 Și stegaru, proporile.
 Nu știu cum ai holteit,
 Hainele nu le-ai vechit.

(Informator: *Irinca Ciorba,*
 26 ani, *Negrești*)

Că la mine va nimeri cineva,/ Pe mine m-a dezmierda/ Tocmai ca și Dumiața.../. Cercetătorul a intuit pe bună dreptate că ne găsim în fața unei producții culte de natură erotică, înfățișând stângaci, într-o limbă aspră, chipul cum se-nfiripă dragostea la țară. Substratul folcloric este evident la o analiză cât de sumară. Întreaga poezie nu este altceva decât adunarea la un loc, și legarea pe o bază tematică, a unor cântece de dragoste după ce au trecut printr-o puternică prelucrare, care, din nefericire, s-a repercutat nefavorabil asupra valorii estetice a acestor producții. E procedeul propriu lui A. Pann, culegătorul „cântecelor de lume“, produse quasifolclorice cum le numește Ovidiu Papadima. Poezia, mai ales finalul ei (s.n.), aduce ceva din atmosfera cântecului semifolcloric atât de răspândit azi Vecină, dragă vecină...: „Iacătă-mă c-am vinitu/Pe fereastră m-am ivitu/Fețișoară ți-am văzutu/Iară de ai ceva a face/Vino, frățică, mai încoace.“ Versurile nu sunt străine nici de folclorul maghiar, unele par chiar traduse din ungurește. Unele versuri și-au pierdut factura populară, altele s-au transformat prin optica celui ce le-a scris, după ce le-a auzit, în orice caz, conținutul creației ne dă indiciul locului unde au fost, probabil, auzite versurile. „Rugăciunea“... pentru alungarea dracilor descoperită de N. Drăganu este mai veche, sub raportul limbii, deși mult mai târziu decât varianta aceleiași „rugăciuni“ studiate de Hașdeu. Iată câteva pasaje: „...Oprește-te, diiavole, cu patru evangheliști ce țin ceriu și pământul, oprește-te diiavole cu cetate ce mare a Ier(u)s(a)limului în care să odihnescu toți direpții, ... să n-aibă putere a bate grăul creștinilor, holdele, viile, oprescu-te ... și te blastem...“. Constatăm că aceasta este mai mult vrajă, un descântec în care duhul rău este amenințat cu forțele cerului. E o prelucrare în sens creștin a unei vrăji, datorată desigur unui om al bisericii; locul Duhului răufăcător al apei a fost luat aici de diavol - duhul rău al creștinismului, iar locul duhurilor bune a fost luat de personaje biblice: Dumnezeu, Sf. Maria, Iosif, îngerii, evangheliștii etc. Asemenea vrăji - rugăciuni, numite exorcisme, integrate în literatura apocriică, au circulat în lumea satelor, fiind monopolul clandestin al preoților. În vechile cărți de legi se prevăd chiar pedepse aspre pentru preoții care vor fi prinși cu asemenea farmece și vrăji (se pot consulta: Pravila lui Matei Basarab, 1612, Pravila de la Govora, 1640). Născute din folclor, producțiile de acest gen au influențat, la rândul lor, efectiv creația folclorică, ele au ajutat la „încreștinarea“ primitivelor descântece și vrăji. Elementul folcloric a pătruns de la început și în literatura noastră originală. Limitându-ne la domeniul ardelean, în special bihorean, vom mai semnala pe parcursul cercetării noastre, manuscrise aparținând secolelor XVII și XVIII, care cuprind colinde sau cântece de stea, inspirate din textele biblice, având caracter apocrif, datorate unor cărturari mărunți (dieci, preoți, călugări). Datorită înrudirii lor cu creația folclorică au pătruns, cu timpul, în circulația orală, devenind piese folclorice. Colindele noastre apocrife (pseudo-religioase) sunt la origine opere culte, plăsmuite în scris de anumiți inși. Ele au devenit populare datorită substratului lor folcloric, datorat mentalității și nivelului de cultură al întâiului lor creator. Manuscrisul studiat de Nicolae Drăganu are caracterul unui codice, cuprinde și un fragment dintr-o scenetă comico-satirică în versuri, de un caracter grotesc. Asistăm la un fel de proces al unei fete înșelate: vlădica, în rolul

judecătorului, dă dreptate făptașului, deoarece fata n-a protestat. Versurile sunt uneori triviale, cu tot izul lor popular, constată N. Drăganu : „... Și nu i-a ajuns atâta,/Ce au îndrăgit și pe alta,/Și mie mi-au dat pe ușe afară,/De sînt de mare ocară“. Nu se cunoaște scopul creării acestei scenete, oricum ea este cultă și printre primele, scrise la noi, cu temă și versuri de poezie satirică-populară. O creație similară menționează și Sulzer în „Geschichte des Transalpinischen Daciens“, vorbind despre o nuntă din Transilvania. Ion Mușlea ne informează că în Biblioteca Academiei R.S.R., Filiala Cluj, Fondul Oradea, numărul 103, se găsește un fel de piesă de teatru, în gen pur școlăresc, din acelea obișnuite la festivitățile elevilor din colegiile ieziuite: *Occisio Gregori in Moldavia Vodae tragedice expressa*, jucată, probabil la Blaj, pe vremea episcopului Grigore Maior și după uciderea lui Grigore Ghica în Moldova, deci între 1777-1780. Între timp textul acestei piese a fost studiat și publicat, cu un studiu introductiv de Lucian Drâmba în *Limbă și literatură*, VII, București, 1963, p.359-398. În partea distractivă a piesei, autorul anonim nu se sfiște să introducă o parafrază a unei formule de jurământ, în care apar nume de ființe demonice și de vrăji, obișnuite în folclorul nostru, ba chiar și un fel de versuri care parodiază pe cele din descântece: „Pă nouă țări/pă trei mâncări.../pe spatele vântului, pă oală, pă boală.../pă marțolea cu fasolea,/ pă miercurata vinerata/, înclonțata, care mîncă pă tata, /pă lup, pă urs, pă sătă, pă fus.../ E locul să precizăm că Descântecul românesc de alungare a dracului, cunoscut pe o mare întindere în folclorul nostru, pare extras din acea *rugăciune* de alungare a dracilor la care ne-am referit mai sus. Tangențe cu folclorul bihorean are și Paul Pap de Poiana Blenchi (1789-1843), preot și apoi protopop de Meziad și Beiuș unde se stabilește în 1822. Între cărțile rămase de la el se găsește și un manuscris ce cuprinde circa 42 de versuri cu conținut profan și religios. Din repertoriul său folcloric fac parte și unele colinde păstrate până azi în repertoriul colindătorilor din părțile Beiușului, cum este **Cântecul** de închinare pentru Anul Nou, apoi un interesant și sugestiv **Cântec** de înstrăinare, ale cărui versuri vor fi târziu culese, figurând în alte colecții. Nu lipsește nici **Cântecul plugului** (ale cărui versuri sunt provenite de la un creator cult însă), nici **Cântecul feciorului** (asimilat bocetului și cântecului de priveghi; de fapt, Al. Rosetti a demonstrat în studiul său **Colindele religioase la români**, 1910, că *versurile*, la morți s-au născut din bocete). Găsim tot aici o *horă* a înstrăinatului, ale cărei versuri vor fi culese și publicate apoi în colecțiile de folclor bihorean. „Jelui-m-aș munților/ De dorul părinților.../ Jelui-m-aș câmpilor/ Câmpilor și florilor/ De doru surorilor,/ Câmpu este loc întins/ Supărare m-au cuprins.“ Cele mai multe versuri din *culegerea* lui Paul Pap sunt de proveniență cultă, sau sunt versuri populare retranscrise în manieră cultă de către un cărturar cunoscător al creațiilor populare orale, produs al acelei efervescențe spirituale beiușene de la începutul secolului al XIX-lea. Cert este că în literatura cultă, așa cum era ea rudimentară la începuturile sale în Transilvania, întâlnim la tot pasul elemente foclorice, mai mult sau mai puțin asimilate în textura operelor. Această literatură prezintă interes nu numai pentru mișcarea culturală în genere ci mai ales confirmă o mișcare mai amplă și bine nuanțată privind interesul pentru înțelepciunea milenară populară.

A. 87

Rămas bun, o, scumpă mamă,
Îngerii în cer mă cheamă,
Rămas bun, tată iubit,
Ora de mărș mi-o sosât!
De vreți voi, părinții mei,
Faceți amu ce vă cei,
Colacii de cununie

În coarne de boi să fie,
Colacii mnei de mireasă
Puneți-i popii pe masă.
Moarte, moarte, jalnic nume,
Mulți se tem de astă lume,
D-al tău braț însângerat
D-al tău rece sărutat.

(Informator Maria Ciorba,
32 de ani, Negrești)

A. 88

Pentru văr

O, bunuțu' meu văruț,
Da', scoală-te în picioare
Și te uită-n cătătoare
Că ești mândru ca o floare.
O, bunuțu' meu văruț,
Dipt ce mei pe drum de lut,
Nu să-ntoarnă mai mult.
Dipt ce nu vrei drum de țară,
Ca să mei și să vii iară?
Mândru cânta cetera
Nu cântă pe sama ta,
Că cântă p-a altora.